

SVASTICS Carmen

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar
svastics.carmen@barczi.elte.hu
<https://orcid.org/0000-0001-8277-8462>

PETRI Gábor

TÁRKI Társadalomkutatási Intézet
Central European University, Demokrácia Intézet
<https://orcid.org/0000-0002-5033-7838>
petri.gabor@gmail.com

BERNÁT Anikó

TÁRKI Társadalomkutatási Intézet
<https://orcid.org/0000-0001-5394-3908>
bernat@tarki.hu

KOZMA Ágnes

TÁRKI Társadalomkutatási Intézet
<https://orcid.org/0000-0003-4889-5993>
agiturnpenny@gmail.com

<https://doi.org/10.31287/FT.hu.2025.12>

A tanulmány megjelenése: 2025. június 30.

„Betegségét szklerának becézi, saját magát pedig nyominak” – fogyatékoságábrázolás a 24.hu online hírmédia-felületen

Absztrakt

Miközben a fogyatékossgal élő személyek társadalmi reprezentációja jellemzően a médiában való megjelenésükben tükröződik, a média vissza is hat a valóságra, közös nyelvezetet és képzeteket teremt. *A fogyatékos emberek kirekesztésének változó és új mechanizmusai* c. TÁRKI-kutatás keretében az egyik legnagyobb hazai hírportálon, a 24.hu oldalon három év alatt (2019. május 1. – 2022. április 30.) megjelenő cikkeket vizsgáltuk. Arra a kérdésre kerestük a választ, hogy az online hírmédia milyen mértékben foglalkozik a fogyatékossgal élő személyekkel, hogyan tekint rájuk, milyennek látatja őket. Az eredmények azt mutatják, hogy a fogyatékossgábrázolásokban a különbözőség–hasonlóság folyamatos dinamikája érvényesül. Számos tényező hat abba az irányba, hogy marginalizálja, kirekessze, láthatatlanná tegye a fogyatékossgal élő embereket (pl. alacsony előfordulás a tartalmakban, medikalizálás, infantilizálás, lekicsinylés, tabusítás). Ugyanakkor ezzel szemben megjelenik egy alternatív, rezisztens látásmód is, mely egy jóval sokszínűbb képet mutat, és amelyben maguknak az érintetteknek a hangja is hallatszik (blogok, honlapok, közösségi-média-felületek stb.).

Kulcsszavak: médiareprezentáció, fogyatékossg, sztereotípa, diskurzus

“She nicknames her illness as sclera and herself as cripp” – depiction of disability on the 24.hu online news media platform

Abstract

While the representation of persons with disabilities in society is typically reflected in their appearance in the media, the media also reacts to reality, creating common language and perceptions. In the framework of the TARKI research entitled *Changing and New Mechanisms of Exclusion of People with Disabilities*, we examined articles published over a three-year period (1 May 2019 – 30 April 2022) on one of the largest Hungarian news portals, 24.hu. We sought to answer the question of to what extent and how online news media view persons with disabilities and how they are portrayed. The results show that there is a continuous dynamic of difference-similarity in disability representations. Many factors are at work to marginalize, exclude and make invisible people with disabilities (e.g., low incidence, medicalization, infantilization, belittling, taboo), but an alternative, resistant perspective also emerges, which presents a more diverse picture and in which the voices of those affected themselves are heard (blogs, websites, social media platforms, etc.).

Keywords: media representation, disability, stereotype, discourse

Bevezetés

A kutatások következetesen azt mutatják, hogy miközben fontos társadalmi szerepük az általános emberi értékek közvetítése és fenntartása, mind a szórakoztatóipar, mind a hírmédia negatív és torz képet mutat a fogyatékossgal élő emberekről, és hagyományosan sebezhetőként, szánalmasként és alsóbbrendűként ábrázolja őket (Millett, 2004; Shakespeare, 1994; Vertoont et al., 2022). Ezek következményei – más társadalmi kisebbségekhez hasonlóan – mélyrehatóak lehetnek, ronthatják az érintettek önbecsülését, segítségkereső viselkedésüket, korlátozhatják az önrendelkezés és az önbizalom érzését (Loja et al., 2013). Az alkalomadtán kiragadott „sikertörténetek” sem egyértelműen pozitív hatásúak, hiszen a speciális készségeket hangsúlyozó ún. „szuperkripli” narratíva sokszor elfedi a nehézségeket, a sorstársak felé pedig sok esetben elérhetetlen követelményeket közvetít (Grue, 2015; Worrell, 2018).

Az elmúlt másfél évtized felgyorsult digitalizációja megváltoztatta napjaink médiahasználatát. Már nemcsak online és offline újságok, tévék és rádiók szerkesztősegei írnak és terjesztenek médiatartalmakat, hanem az egyéni médiahasználók is médiagyártókká váltak, „nemcsak a »mit«, de a »ki« is változik” (Coudry, 2012, p. 14). Ma a fogyatékossgal élő személyek és szervezeteik is aktívak a közösségi médiában (pl. elektronikus hírlevelek, közlemények, videók, TikTok-klipek, blogok, Instagram-, Twitter- és Facebook-csoportok stb.), aktívan alakítják a domináns kezezetéseket, ezzel befolyásolva már meglévő mainstream tartalmak értelmezését. Bár mindezek vizsgálata komolyan hozzájárulhat a fogyatékossgal kortárs kulturális/politikai beágyazottságának (pl. Trevisan, 2016) és reprezentációinak felfedezéséhez, kutatásunk feltáró jelleggel a mainstream médiára fókuszál.

Tanulmányunkban egy konkrét hazai médiakutatás kapcsán mutatjuk be a fogyatékossgal lehetséges médiaábrázolásait, azokat a jellemző sztereotípiákat, melyek a fogyatékossgal aktuális társadalmi értelmezését adják. A hagyományosan elutasító fogyatékossgalábrázolások ugyanakkor nem kizárólagosak, a médiahíradásokban ezzel párhuzamosan megjelennek alternatív és rezisztens hangok is, melyek egy kritikusabb, az emberi sokszínűséget jobban megengedő, a fogyatékos–nemfogyatékos binaritást elutasító és feloldó ábrázolásmódot képviselnek.

Fogyatékoságábrázolás és média-reprezentáció

A fogyatékossgal élő emberek sok esetben láthatatlanok a médiában, „megfeledeknek róluk” (Galvin, 2003), vagy ha mégis megjelennek, akkor alapvetően negatív kontextusban (Hughes, 2007), sztereotip módon és stigmatizálva (Priyanti, 2018). Bár sokak számára a média a „valóságot” jelenti (Farnall & Smith, 1999), az itt megjelenő ábrázolások mindig csupán annak egyfajta értelmezését adják. A fogyatékossgal médiareprezentációinak kritikai vizsgálata azt segít megérteni, hogy milyen mögöttes kulturális, politikai és gazdasági ideológiák és értékrendek állnak ezek hátterében, melyek a fogyatékossgal élő emberek tapasztalatait keretezik és konstruálják (Nixon et al., 2013). A médiában a fogyatékossgal érintő minden kulcsfogalom – pl. normalitás, egészséges test, identitás – komoly hatással jelenik meg (Ellis & Goggin, 2017), ezzel pedig nemcsak áthatják, de alakítják is azt, hogy mit értünk fogyatékossgal alatt.

A sztereotip fogyatékossgal ábrázolásokról számos lista készült, ezek szerint a fogyatékossgal élő ember 'szánalomra méltó', 'erőszak áldozata', 'gonosz', 'hát-térszereplő', 'bámulatra méltó', 'nevetség tárgya', 'önmaga ellensége', 'teher a társadalomnak', 'aszexuális', vagy 'nem képes a teljes életre' (Bogdan & Biklen, 1977). Továbbá jellemző rá az 'elszigetelten élés' (Rubin & Watson, 1987), a 'gyerekesség' (Marshall, 2012), 'félelmetes', 'ijesztő', 'piszkos vagy ápolatlan', 'betegség áldozata' vagy 'büntetés' (Gulya & Fehérvári, 2021). Médiautatások szerint kollektív fogyatékosidentitás a 'jóléti ellátások haszonélvezői' vagy a 'sérülékenységgel' (Kulkarni et al., 2017). Egy-egy fogyatékossgal bemutatásának fókuszát vagy célját tipikusan adhatja a gyógyítás-rehabilitáció és az anyagi támogatás gyűjtése (Kehn & Kroll, 2011), de köthetők hozzájuk jellemző sztereotípiák is, mint például a 'bűnözés' (Aspler et al., 2018).

A hazai kisebbségi médiautatások leginkább a romák médiareprezentációját vizsgálták (Bernáth & Messing, 2012), kevés a hazai empirikus utatás a fogyatékossgal ábrázolásáról. Gulya és Fehérvári (2021) szerint a közoktatásban használt irodalmi szövegekben a fogyatékossgal élő szereplők rendkívül ritkán jelennek meg, és ha mégis, az ábrázolások 83%-ban negatív sztereotípiákat mutatnak. Nagy és Kármán (2021) szerint a reklámokban elsősorban mozgás-, hallás- vagy látássérülés jelenik meg, és a bemutatásokban leginkább a szentimentális vizuális retorika érvényesül. Légmán és Vályi (2022) az ún. kombinós gyilkos médiamegjelenéseit vizsgálva azt találták, hogy a „pszichiátriai betegnek diagnosztizált” kifejezés szinonimájaként a híradásokban 43 különböző megnevezés szerepelt, mint 'zaklató', 'hajléktalan', 'örült', 'lecsúszott értelmiségi', 'beteg' vagy 'időzített bomba'.

A legújabb utatások fokozott hangsúlyt fektetnek a fogyatékossgal élő személyek médiamegjelenésének kritikai megközelítésére, „az újrabemutatás potenciális térré válik a jelentések vitatására, tagadására és átalakítására” (Howarth, 2006, p. 23). „Inspirációs pornónak” vagy „cripspiration”-nek (Liddiard, 2014, p. 94) nevezik a mindennapi tevékenységek túlértékelését, az ún. szuperkripli fogyatékossga ellenére ér el eredményeket és lesz sikeres (Grue, 2016). Egy további jelenség, hogy a nyelvvel és a névadással kapcsolatos hatalom gyakorlásaként a fogyatékossgal élő emberek közössége az olyan pejoratívvá vált szavak, mint a „nyomorék” újbóli

használatát kezdeményezik, ezáltal új jelentéstartalmakat adva nekik (Kamenetsky & Sadowski, 2020).

Mindeközben a többségi médiaíradásokban a cél egy olyan objektív, humánus és személyközpontú médiaábrázolás és megjelenés lenne, amely nem medikalizálja, pártfogolja, kriminalizálja és dehumanizálja a fogyatékossgal élő személyeket (Barnes, 1992), hanem a saját élethelyzetükben és valós eredményeik alapján mutatja be és ismeri el őket (Haller et al., 2006; Loja et al., 2013). Ennek jegyében kedvező folyamat, hogy – különösen az online – médiában egyre erősebb az érintettek saját hangja (Lin et al., 2018), egyre több olyan történet van, amiket maguk akarnak magukról megosztani, és amik hosszabb távon képesek átalakítani és akár feloldani a fogyatékos/nemfogyatékos ellentétpárokat (binaritásokat), és sokszínűvé tenni a róluk és velük való párbeszédet (Burns, 2016; Rice et al., 2015).

A fenti kutatási előzmények figyelembevételével tanulmányunk a következő kutatási kérdéseket vizsgálja:¹

1. Milyen képet mutat a fogyatékossgal élő emberekről az online hírmédia ma Magyarországon? Milyen hagyományosan épségista, illetve alternatív, ágenctiát² (Sen, 1999) mutató sztereotípiák mentén ábrázolja őket?
2. Milyen eszközök segítik a fogyatékossgal alternatív felfogását és reprezentációját?

Módszertan

A feltáró jellegű, kvalitatív médiaelemzéshez a Gemius webauditszolgáltató nézettségi adatai alapján a 24.hu-t mint a leglátogatottabb online hírportált választottuk.³ Választásunk azért esett egy híroldalra, mert egyrészt tömegműdkként alkalmazható rá a tömegkommunikáció elméleti keretei (Bodoky, 2005), másrészt a hírek sűrítve tartalmazzák a kortárs társadalom változatos történeteit, a társadalmi szereplők tájékozódásának középpontjában állnak, ráadásul a társadalmi részvételben is segítik az egyéneket (Ellis & Goggin, 2017).

A vizsgált időszakot 2019. május 1. – 2022. április 30. közé tettük. A Google keresőmotorral nyolc keresőszóra ('fogyatékossgal', 'sajátos nevelési igény', 'mozgássérülés', 'látássérülés', 'hallássérülés', 'autizmus', 'értelmi fogyatékossgal', 'tanulási zavar') és azok eltérő nyelvi változataira kerestünk, melyet a kutatás tágabb keretei határoztak meg (pl. törvényi keretek, időbeli korlátok). Az online keresés összesen 1154 találatot adott, melyből a duplumok szűrése és a nyelvi szűrés után végül 481 cikk került be a mintába. (Az egyes keresőszókra kapott találatokat az 1. táblázat

1 A médiakutatás eredeti kutatási kérdései ennél szélesebb körűek voltak, jelen tanulmány terjedelmi korlátok miatt ezeknek csak egy részét tudja bemutatni.

2 Ágencia: hatóképesség, a latin *agere* 'cselekszik' igéből származik. Önrendelkezés, a saját élet feletti kontrol érzése; hit abban, hogy az egyén képes befolyásolni és irányítani saját gondolatait és viselkedését, valamint a feladatok és a helyzetek széles körét.

3 2022. májusi adatok.

foglalja össze.) A külföldi tartalmú beszámolókat benne hagytuk a mintában, azonban a többes megjelenéseket, valamint a fogyatékoság diszfémiás bemutatásait, mint a 'vak kóstolás', a 'rokkant, vakolathullt házak' vagy a 'süket duma', tartalmazó cikkeket (Pap, 2021).

Az elemzés alapvetően tematikus elemzést jelentett, ehhez a kódok kialakítása induktív-deduktív, hibrid módon történt. A keresőszavak találati arányainak elemzésekor feltűnő, hogy bizonyos fogyatékosági ágak gyakrabban, mások sokkal ritkábban szerepelnek a médiatartalmakban. Az értelmi akadályozottságnak a többi fogyatékosági csoporttal szembeni láthatatlansága különösen szembetűnő, és összefügghet a fogyatékosági ágak hierarchiájával, ill. az egyes fogyatékosági csoportok eltérő társadalmi elfogadottságával (Bernát et al., 2022) is. Az elemzéshez a MAXQDA szoftvert használtuk.

1. TÁBLÁZAT. EREDETI ÉS ELEMZÉSBE KERÜLT TALÁLATOK SZÁMA A MÉDIAFELÜLETEN

	Keresési kategória	Összes találat (db)	Elemzésbe bekerült cikk (db)
1.	fogyatékoság	251	128
2.	mozgássérülés	293	108
3.	látássérülés	240	80
4.	autizmus	121	49
5.	hallássérülés	119	40
6.	értelmi akadályozottság	75	38
7.	sajátos nevelési igény (SNI)	27	24
8.	tanulási akadályozottság	28	14
		1154	481

Eredmények

A médiamintában a fogyatékoság ábrázolásai számos területre kiterjedtek, és sokféle megközelítésben jelentek meg. Összességében ugyanakkor megfigyelhető volt az is, hogy minden negatívnak mondható, ún. hagyományos, épségista és kirekesztő felfogásnak megfeleltethető volt egy pozitív, rezisztens, ágenciát mutató és befogadónak tekinthető ábrázolásmód. (A teljes listát a 2. táblázat mutatja be.) Az ábrázolások érintik a fogyatékoság lételméleti (ontológiai) felfogását, a társadalmi szerepeket, a magánéletet, a fizikai kinézetet és a készségeket. Az ún. „inspirációs pornó” kategória esetében fordított a logika: miközben a pozitívnak tűnő 'zseni', 'hős', 'bátor' ábrázolás számít épségista megközelítésűnek, a hétköznapi, átlagos vagy az erősségeket és gyengeségeket egyszerre bemutató megközelítés lehetne az inkább kíváncsatos.

Hagyományosan negatív, épségista, elutasító ábrázolások

A médiamintában jellemzően megjelenik a fogyatékoság hagyományosan negatív értelmezése. A fogyatékoságot lételméletileg (ontológiailag) is negatív, kiküszöbölendő állapotnak ábrázolják, ami gyakran nevetség vagy undor tárgya, és elkerülendő: „*A balesetben a kiskorú a fején és testszerte számos, nyolc napon túl gyógyuló csonttöréses sérülést szenvedett, amelyek szerencsére maradandó fogyatékoság nélkül gyógyultak*” (Elütötte, autója alatt vonszolta a biciklis kislányt..., Pos. 10). A fogyatékoságról való beszéd sokak számára 'tabu', ugyanakkor például egy baleset révén bárkit elérhet. A 'halál' sok esetben jelenik meg a beszámolóokban, akár mint az állapotból fakadó lehetséges következmény, vagy mint baleset, bűncselekmény, elhanyagolás, elégtelen táplálkozás vagy extrém kiszolgáltatottság folyománya. „*Izomsorvadása van a gyerekeknek, próbálják ne nagyon megszeretni, mert nem éli meg a tizedik születésnapját.*» Elég szar mondat, nem? Kétéves voltam, amikor az orvos közölte a diagnózist a szüleimmel” (Böszörményi Gyula Évtizedek óta halott-nak kéne lennem, de nem Pos. 4).

A fogyatékosággal élő ember rendre különbözőként jelenik meg, a 'másik'-ként, mint aki 'veszélyes' vagy 'önpusztító'. Autista fiatalokkal kapcsolatban a saját másságuk fokozatos megértésének negatív folyamatára hívja fel a figyelmet a szakember az alábbi interjúban: „*Szívbe markoló látni, hogy amíg a 4–5 éves korosztályból sziporkázó gyerekek érkeznek, addig a 14–15 éveseken már sokkal kevésbé látni ezt a sziporkázást, hiszen ők akár több mint egy évtizede élhetnek úgy, hogy azt érzik, mások, mint a többiek, de nem értik ezt a másságot, és folyamatosan azt a visszajelzést kapják a környezetüktől, hogy ők rosszabbak, mint a többiek*” (Mások, mint a többi diák, épp ez teszi őket szuperhősökké – 24.hu, Pos. 48–49).

A fogyatékosággal összefüggő szerepek sokszor az ún. fogyatékosági modelleknek is megfeleltethetők (pl. morális, medikális modell). Gazdasági szempontból a fogyatékosággal élő ember alapvetően szegény, 'koldus', 'munkanélküli' vagy 'hajléktalan'. „*Előfordult olyan eset is, amikor megkérdeztem valakit, merre van a buszmegálló, rám förmedt a pasi, hogy ne akarjak kéregetni...*” ('Hé, haver, vak vagyok, nem drogos' – 24.hu, Pos. 44). Az 'áldozat' szerep sokféle formája is előfordult a mintában: a személy lehet fizikai, szóbeli vagy szexuális bántalmazás, csalás vagy bűncselekmény, de akár az igazságszolgáltatási rendszer áldozata is. A gyűlöletbeszéd és egyéb gyűlölet-bűncselekmények⁴, mint törvényileg büntetendő tettek szintén jelen voltak a mintában. „*Lerasszistáztak, majd megverték és kiraboltak egy látássérült kiskorút pár nappal ezelőtt a Debrecen-Mátészalka között közlekedő személyvonaton*” (Lerasszistáztak, leköptek, majd összeverték és kiraboltak..., Pos. 4).

A fogyatékosággal élő emberek magánéletére, fizikai kinézetére és készségeire vonatkozóan is számos lekicsinylő és elutasító jelző jelent meg a mintában. Mivel a fogyatékosággal élő ember 'csúnya', vagy jobb esetben is 'furcsa', 'esetlen' és 'infantilis', a magánéletében is inkább 'egyedülálló' lehet. Feltételezett 'aszexualitá-

4 Gyűlölet-bűncselekmények esetében a tett elkövetésének indoka az áldozat valamely társadalmi csoporthoz tartozása nemi identitás, faji, etnikai, nemzeti, vallási, szexuális orientáció, vagy fogyatékoság alapján. A magyar Büntető törvénykönyv 216. §-a[1] „közösség tagja elleni erőszak” néven bünteti ezeket. A fogyatékosággal élő emberek elleni gyűlölet-bűncselekmény és az épségizmus (Richardson et al., 2016), valamint a fogyatékosággal élőkkel szembeni gyűlöletbeszéd szorosan összefüggenek (Sherry, 2004).

sából' fakadóan 'nem vonzó' és jellemzően nem él szexuális életet. Ezt a közvélekedést ugyanakkor az alábbi cikk éppen cáfolni akarja: „A társadalomban valamiért az a tévhit él, hogy a szellemi fogyatékkal élőknek (sic!) nincs saját szexualitása, nem lehetnek szerelmesek. Pedig igen, és természetes, hogy ők is vágnak a szerelemre, kölcsönös érzelmekre, testiségre” (Tévhit, hogy az értelmi fogyatékkal élőknek nincs szexualitásuk, Pos. 9).

Alternatív, rezisztens, befogadó ábrázolások

A médiatudósításokban a hagyományos épségista megjelenítések mellett jelen van egy alternatív, a korábbi közvélekedéssel ellentétes, a közhiedelmeket megváltoztatni, a félreértéseket tisztázni akaró ábrázolásmód is. Ez a fogyatékossgal élő embert alapvetően pozitívként, kedvező tulajdonságokkal bíró személyként láttatja, akinek a helyzetét és körülményeit a média fel kell, hogy tárja, a többséggel meg kell, hogy értesse. Ebben – az újságírókon és szerkesztőkön túl – jelentős szerepe van maguknak az érintetteknek is, akik saját hangjukat hallatva egy sokkal árnyaltabb, összetettebb és realisabb képet képesek közvetíteni magukról, ágenciával rendelkeznek, autonóm személyiségek, és végső soron mindenki máshoz 'hasonló emberi lények'.

A fogyatékossgal élő ember ez alapján 'pozitív' és 'aktív', 'elfogadja önmagát', 'életigenlő' és 'teljes életet él'. Van 'önbizalma', 'sikereket' ér el, van 'humora', helyzetét képes 'önirónikusán' szemlélni. „Igaz barátokra tettem szert, akik ismertek két lábbal és elfogadnak egy lábbal is. Akikkel, ha kiülünk valahol meginni egy sört, csak röhögnek, amikor a műlábamat térdből 180 fokban visszaforgatom, hogy legyen mire tennem a sörösuveget” („Ferrarival' jár a féllábú parasportoló, aki a szerencse kegyeltje, Pos. 15–16).

Társadalmi szerepeit tekintve ezen ábrázolásmód szerint a fogyatékossgal élő ember nem beteg, hanem 'egészséges', sőt 'parasportoló' és akár 'bajnok' is. Jogi szempontból 'jogok birtokosa', képes magát 'megvédeni', gazdaságilag 'önellátó', dolgozik és 'van saját jövedelme', a szolgáltatásoknál pedig 'ügyfél'-ként van jelen. Bár megjelenik a mintában az ún. szuperkripli felfogás is, ld. 'csodagyerek' vagy 'bátor' és 'zseni', ennek ellenpontja az a szakértői interjú, amely a neurodiverzitásban való érintettség esetén a képet tovább árnyalja: „Gyarmathy Éva kutatása a másik szempontból vizsgálta a gyerekeket, és a magas intelligenciájú, tehetséges gyerekek között talált sokkal több – néha nem is diagnosztizált – diszlexiást, diszgráfiát, mint a korosztály átlaga. De attól, hogy valaki diszlexiás, még nem lesz tehetség – mondta” (Gyarmathy Éva Ma a nyolcévesek vannak ott, ahol 1973-ban a háromévesek, Pos. 10–12).

A személyes tulajdonságok tekintetében a fogyatékossgal élő ember lehet 'divatos', 'gyönyörű', 'szexi' vagy 'macsó', magánéletileg 'van esküvője', 'párkapcsolatban él', sőt akár 'pornót is fogyaszt'. 'Felnőtt' módon viselkedik, sőt gyermekvállalásban gondolkodik, vagy gyermekei is vannak. Jó képességekkel bír, 'jól képzett', 'ambiciózus', akár 'példakép' is mások számára. A kameruni születésű, magyar paralimpikon, Sedric Roussel erőemelő így foglalja össze, mit jelent számára a sport: „Azt szeretném, ha nem a mozgássérültet látnák bennem. Hanem a parasportolót. Azt szeretném, hogy ne sajnáljanak, hanem tiszteljenek. Fontos szeretnék lenni. És

azzal, hogy mozgássérültből parasportoló lettem, fontossá váltam” (‘Tesóm, ha tudsz olyan iskolát, ahol megtanítják, hogyan lehet..., Pos. 129).

2. TÁBLÁZAT. FOGYATÉKOSSÁGÁBRÁZOLÁSOK

	Terület	Hagyományos/Épségista/ Kirekesztő	Rezisztens/Ágens/ Befogadó
1.	lételmélet (ontológia)	sors, értékcsökkenés, teher (<i>morális</i>)	pozitív, van önbizalma, híres-siker
2.		tréfa tárgya, kigúnyolják	vicces, humoros, önironikus
3.		tabu	emancipatív, szókimondó
4.		halál	életigenlő, teljes életet él
5.		veszélyes	szolidáris
6.		őnpusztító, drogfüggő	pozitív, aktív, önmagát elfogadja
7.		különböző, a „másik”	hasonló, emberi
8.	társadalmi szerepek	beteg, páciens (<i>medikális</i>)	egészséges, parasportoló, bajnok
9.		baleset áldozata, fizikai/szóbeli/ szexuális bántalmazás/gyűlö- let-bűncselekmény /igazság- szolgáltatási rendszer/csalás áldozata (<i>jogi</i>)	önvédelem, önálló, jogok birtokosa, akár: jogsértő
10.		szegény, koldus, munkanélküli, hajléktalan (<i>gazdasági</i>)	üggyfél, alkalmazott, önellátó, saját jövedelemből él
11.	magánélet	aszexuális, egyedülálló	párkapcsolatban él, nős/férje- zett, szexuális életet él, pornót fogyaszt
12.		gyerekes, infantilis	felnőtt, gyermekei vannak / gyermekvállalást fontolgat
13.	fizikai kinézet	nem vonzó, csúnya, furcsa, „freak”	gyönyörű, szexi/macsó, divatos
14.	képességek	esetlen	képes, tehetséges, ambiciózus, példa mások számára
15.		rossz tanuló, tanulatlan	jól képzett, ambiciózus
16.	„inspirációs pornó”	csodagyerek, zseni, hős, bátor, szenzáció, „szuperkripli”	sikeres / nem feltétlenül tehetséges

Médiaeszközök a fogyatékoság alternatív, rezisztens ábrázolása során

A mintában megjelenő ábrázolásmódok jelentősen eltérő újságírói-szerkesztői felfogást, ideológiát és értékrendet tükröznek. Miközben sok esetben – talán a cikk terjedelmével és a tudósítás jellegével is összhangban – pusztán egyes szám harmadik személyben jelenik meg a fogyatékosággal élő ember, és akár szó szerint sem idéznek tőle, más esetben vagy a szó szerinti idézetek, vagy az egyes szám első személyű bemutatkozás révén maga az érintett személy közvetlenül is megjelenik.⁵

5 A kutatás nem terjedt ki a médiamegjelenések kvantitatív vizsgálatára, így a negatív/kirekesztő és az alternatív/rezisztens ábrázolásmódok arányát nehéz lenne meghatározni. Ráadásul ezek hatása lenne a fontos, amit csak további olvasottsági mutatókkal lehetne alátámasztani. Ezen elemzési szempontok akár további médiakutatások tárgyát is képezhetnék a jövőben.

Előbbi megoldások inkább a hagyományos fogyatékoságábrázolásokra jellemzők, ahol lényegében a média képviselői kezében van a hatalom és a lehetőség a tények bemutatására, a hallottak és látottak értelmezésére, a jelentésadásra, a vélemények megfogalmazására, valamint az információk szelektálására.

A fogyatékosággal élő emberek ágenciája megélésének ugyanakkor leginkább a közvetlen bemutatkozást lehetővé tevő interjú és portré műfaja kedvezett. Ilyenkor az érintett személy maga mesélhette el a történetét, a saját szavaival és a maga stílusában, ami egyértelműen hatásosabb. *„Mindketten [intézetben élő fiúk] keményen piáltak, s én csatlakoztam az intenzív haláltréningjükhöz; nem beszéltek meg, de tudtuk, hogy erről szól a dolog. Módszeresen ittunk. Reggel a kisboltban bevettünk egy kávékást, aztán csak rátöltöttünk, este pedig beajultunk az ágyba. Másnap kezdtük előlről. Az utolsó fillérig alkoholra és cigire ment el a rokkantnyugdíj. ... Ma már mindkét srác halott”* (Böszörményi Gyula Évtizedek óta halottnak kéne lennem, Pos. 30, 35).

Az újságíró saját bizonytalanságának és kételyeinek megosztása visszatérően megjelent a híradásokban. Kérdés lehet a nyelvhasználat, a megfelelő viselkedés és illem, ezek tisztázása során viszont az olvasó is részesévé válhat az újságíró személyes felismeréseinek és tanulási folyamatának. *„Ballagok az utcán és közben azon gondolkodom, mire is számítsak? Mi lehet a különbség a nagyothalló, még inkább a siket és a halló gyerekek focidzése között? Mégis, milyen kihívásokkal kell megküzdjön az edző, aki hiába kiabál át a térfél túlsó oldalára, mit és hogyan csináljon a gyerkőc, ha az épp a játékra koncentrál, és nem látja az edző száját? ... Aztán arra jutok, végül is nem füllel, hanem lábbal játsszák a focit”* (Egy rádióműsorral indult és Szalai felejthetetlen gólöröméhez..., Pos. 5–6).

Egy további lehetséges újságírói szerep és feladat a fogyatékoság fogalmának dekonstruálása és újraértelmezése. Vagy a háttérirodalom, vagy a szakértőkkel, gyógypedagógusokkal, szülőkkel, érintettekkel való beszélgetés alapján az újságíró ilyenkor konfrontálódik saját korábbi elképzeléseivel, akár tévhiteivel, és ezeknek szembemelve cikke emancipatórikus jelleget kap. *„Az ADHD-ről azt kell tudni, hogy ha nem is mentális betegség, de »rendellenesség«.* (Nem disease, hanem disorder. Nagyon találó kategória.) *De nem azért vannak vele gondok, mert rossz. És nem azért tanul rosszul, mert buta. Nem azért nem figyel, mert nem akar – hanem azért, mert nem tud. És nem azért jár keze-lába, mert fel akar bárkit bosszantani, hanem azért, mert ezek a tünetei”* (Gyerekek ellen bilincs és gumibot Megőrültetek – 24.hu, Pos. 9–10).

A közösségvállalásnak és a bevonódásnak különleges formája az, amikor az újságíró elkíséri interjúalanyát valahova, időt töltenek együtt. Ilyenkor lehetőség van az esetlegesen meglévő előítéletek és sztereotípiák oldására, a társadalmi kirekesztés és befogadás első kézből való megélésére, az interjúalannyal való közösség vállalására és azonosulásra. Az integrált látásmód elmosza az 'ők' és a 'mi' szembenállását, csökkenti a személyek közti távolságot. A létrejövő cikkben a fogyatékoság ténye el-sikkad, és hangulatában és stílusában is sokszor jobb és izgalmasabb is lesz az írás. *„Az Andorra elleni meccs napja a miénk, estére jegyünk van a Puskásba. Rutinos drukkerként tisztában vagyunk vele, hogy a stadionba lépés előtt illik sörrel erősíteni a szurkolói szervezetet, ezért beülünk egy korsóra a Tücsökbe. Aztán odabent a fotós és a riporter csapoltat fogyaszt, Sedi [magyar erőemelő paralimpikon] viszont Fantát kér, kettőt, háromszor. Az hat. Zéró alkohol, max cukor. Hidratálva tesszük*

meg a Tücsök–Puskás távolságot. Sedi látványosság, nincs ember, ki ne felejtené rajta a szemét a tetőtől talpig piros-fehér-zöld szurkolói szettbe öltözött fekete fiún” (‘Tesóm, ha tudsz olyan iskolát, ahol megtanítják, hogyan lehet...’, Pos. 102–103).

A mintában az érintett személyek hangja van, hogy csak minimális keretkezésel jelenik meg. Ez történhet kérdéseket és válaszokat tartalmazó interjú, vagy akár egyes szám első személyben megjelenő portré formájában. Több cikk kapcsán maga az önábrázolás mint téma is fókuszba kerül, hogy milyen eszközökkel lehetséges a fogyatékoság bemutatása a többségi olvasók/nézők/hallgatók számára, mitől lesz az autentikus, és hogyan alakítható a megítélés és vélemény. Az önreflexió több formában is történhet, ilyen lehet az önéletrajz, a blog vagy közösségimédia-oldalak vezetése, de sok esetben szerkesztenek az érintettek vagy hozzátartozóik kiadványokat, írnak mesekönyveket vagy edukációs tartalmakat. Fekete Ádám mozgássérült színész, dramaturg *Taigetosz-show* c. YouTube-műsora kapcsán beszél erről: „Próbálok minél nagyobb mértékben felvállalni magam, az összes hibámat, kételyemet, vívódásomat, problémámat közszemlére teszem, és közben megpróbálok elemezni. Az utóbbi mozzanat lehet igazán érdekes másoknak is: velem együtt gondolhatnak végig egy-egy történetet. Ha ez sikerül, akkor nem csupán az egzotikumra való pusztá rácsodálkozás marad, hogy jó, egy mozgássérült srác így gondolkodik valamiről. Akár az a felismerés is megszülethet, hogy az ép emberek problémái nagyon hasonlóak az enyémhez” (Igen, mozgássérültként is el tudnám játszani Rómeót! – 24.hu, Pos. 30).

A témákon túl, a nyelvi megfogalmazások alakításának az igénye, a humor és a fogyatékoság nyelvezetének újbóli birtokbavétele is megjelent a cikkekben. A saját állapot önkritikus és önironikus megközelítése oldja a helyzet komorságát, a karakán szókimondás segít a tabusítás ellen is. „*Lang Györgyi szklerózis multiplexben szenved, bár a szenved nem túl pontos szó az esetében, mert mindenben – értsd: mindenben – képes nevetni. Betegségét szklerának becézi, saját magát pedig nyominak. Talán már ennyiből is kiderül, hogy nem feltétlen híve a politikai korrektségnek. »... a fogyatékos szót is lehet szidalmazásra használni – tehát nem a szóhasználat a lényeg, hanem a kontextus, és az, ahogyan mondod.«*” (Lang Györgyi: Annyira nagy a kaki, hogy befedi mindenkinek a fejét, Pos. 4, 54, 56).

Diszkusszió – következtetések

Összességében azt találtuk, hogy a fogyatékoság ábrázolása a hazai hírmédiában széles spektrumon helyezkedik el. Miközben fellelhetők a klasszikus fogyatékoságrepresentációk (beteg, áldozat, passzív, szánalmas stb.) – melyek bár sokszor úgy tűnhet, hogy elavult ideológiát és értékrendet követnek, mégis látható vagy láthatatlan formában tovább élnek a köztudatban –, számos alternatív, rezisztens ábrázolásmód is jelen van a mediakommunikációban. A tisztességes nyelvhasználaton túl a média számos további eszközzel képes a fogyatékosággal élő emberek elfogulatlan és sztereotípiáktól mentes, árnyalt bemutatását elősegíteni. A cikkekben sok esetben aktív cselekvő formában jelenik meg az érintett személy, vagyis nem csupán passzív, kényszer hatására cselekvő és elszenvedője az eseményeknek, hanem képes felelősen és tudatosan irányítani és élni az életét, képes célokért cselekedni, és hatással van a környezetére. Az újságíró (és feltehe-

tően a szerkesztő is) mint hatalommal bíró narrátor, értelmező és közvetítő, kulcsszerepet játszik a rezisztens hangok megszólaltatásában és a korábbi sztereotip reprezentációkhoz képest alternatív tulajdonságokat és szerepeket felvonultató, sokszínű fogyatékosképek bemutatásában. 'Kapuőr' szerepe nagyban függhet a témához való hozzáértésétől, hozzáállásától, korábbi tapasztalataitól, esetleg közvetett vagy közvetlen érintettségétől, de amennyiben támaszkodik az érintett interjúalanyok önbemutatására, magyarázatára és segítségére, akkor ezt a hitelességet tovább is képes fokozni.

Limitációk – további kutatások

A jelen tanulmány terjedelmi korlátok miatt nem térhetett ki a médiareprezentációk számos olyan fontos aspektusára, mint a nyelv és a jelentésadás folyamata, a fogalmak és jelek kapcsolatát rögzítő, kultúrába ágyazott kódok, vagy hogy a médiaüzenetek hogyan hatnak a fogyatékossgal élő emberek identitására. További kutatások a jövőben feltárhatnák a hírmédián túl egyéb médiumok fogyatékossgábrázolásának vagy képi ábrázolásmódjának jellegzetességeit.

Köszönetnyilvánítás

A felmérést „A fogyatékos emberek kirekesztésének változó és új mechanizmusa” című OTKA kutatás (NKFI-azonosító: 132293) támogatta.

Irodalomjegyzék

- Aspler, J., Zizzo, N., Pietro, N. D. & Racine, E. (2018). Stereotyping and Stigmatising Disability: A Content Analysis of Canadian Print News Media About Fetal Alcohol Spectrum Disorder. *Canadian Journal of Disability Studies*, 7(3), 89–121. <https://doi.org/10.15353/cjds.v7i3.452>
- Barnes, C. (1992). *Disabling imagery and the media: An exploration of the principles for media representations of disabled people*. BCODP.
- Bernát, A., Petri, G., Vajda, D. & Kozma, Á. (2022). A fogyatékossgal élő emberek jogaival és társadalmi részvételével kapcsolatos lakossági attitűdök. In T. Kolosi, I. Szelényi & I. G. Tóth (Eds.), *Társadalmi Riport 2022*. TÁRKI. <https://doi.org/10.61501/TRIP.2022.25>
- Bernáth, G. & Messing, V. (2012). Szélre tolv. *Médiakutató, 2012 tavasz*. https://www.mediakutato.hu/cikk/2012_01_tavasz/05_roma_mediakep (2025-05-15)
- Bodoky, T. (2005). A hírportál mint tömegmédium. *Médiakutató, 2005 nyár*. https://mediakutato.hu/cikk/2005_02_nyar/05_hirportal (2024-11-13)
- Bogdan, R. & Biklen, D. (1977). Handicapism. *Social Policy*, 7(5), 14–19.
- Burns, S. (2016). Diversity and Journalism Pedagogy: Exploring News Media Representation of Disability. *Journalism & Mass Communication Educator*, 71(2), 220–230. <https://doi.org/10.1177/1077695815598436>
- Couldry, N. (2012). *Media, society, world: Social theory and digital media practice*. Polity.
- Ellis, K. & Goggin, G. (2017). *Disability and the Media*. Bloomsbury Publishing. <https://doi.org/10.4324/9781315475059-38>
- Farnall, O. & Smith, K. A. (1999). Reactions to People with Disabilities: Personal Contact versus Viewing of Specific Media Portrayals. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 76(4), 659–672. <https://doi.org/10.1177/107769909907600404>
- Galvin, R. (2003). The Making of the Disabled Identity: A Linguistic Analysis of Marginalisation. *Disability Studies Quarterly*, 23(2), 149–178. <https://doi.org/10.18061/DSQ.V23I2.421>

- Grue, J. (2015). The problem of the supercrip: Representation and misrepresentation of disability. In T. Shakespeare (Ed.), *Disability Research Today* (pp. 204–218). Routledge.
- Grue, J. (2016). The problem with inspiration porn: A tentative definition and a provisional critique. *Disability & Society*, 31(6), 838–849. <https://doi.org/10.1080/09687599.2016.1205473>
- Gulya, N. M. & Fehérvári, A. (2021). A fogyatékoság reprezentációja az általános iskolák magyar irodalom tananyagához kapcsolódó irodalmi művekben. *Educatio*, 29(3), 379–393. <https://doi.org/10.1556/2063.29.2020.3.4>
- Haller, B., Dorries, B. & Rahn, J. (2006). Media labeling versus the US disability community identity: A study of shifting cultural language. *Disability & Society*, 21(1), 61–75. <https://doi.org/10.1080/09687590500375416>
- Howarth, C. (2006). A social representation is not a quiet thing: Exploring the critical potential of social representations theory. *British Journal of Social Psychology*, 45(1), 65–86. <https://doi.org/10.1348/014466605X43777>
- Hughes, B. (2007). Being disabled: Towards a critical social ontology for disability studies. *Disability & Society*, 22(7), 673–684. <https://doi.org/10.1080/09687590701659527>
- Kamenetsky, S. B. & Sadowski, A. S. (2020). Does Language Type Affect Perceptions of Disability Images? An Experimental Study. *Journal of Education, Teaching and Social Studies*, 2(4), 75–103. <https://doi.org/10.22158/jetss.v2n4p75>
- Kehn, M. & Kroll, T. (2011). Reporting trends of spinal cord injury research representation: A media content analysis. *Disability and Health Journal*, 4(2), 121–128. <https://doi.org/10.1016/j.dhjo.2010.09.001>
- Kulkarni, M., Gopakumar, K. V. & Vijay, D. (2017). Institutional discourses and ascribed disability identities. *IIMB Management Review*, 29(3), 160–169. <https://doi.org/10.1016/j.iimb.2017.07.002>
- Légmán, A. & Vályi, R. (2022). Pszichoszociális fogyatékos személyek médiareprezentációja. *Fogyatékoság és Társadalom*, 8(1), 21–35. <https://doi.org/10.31287/FT.hu.2022.1.3>
- Liddiard, K. (2014). MEDIA REVIEW: Liking for Like's Sake – The Commodification of Disability on Facebook. *Journal on Developmental Disabilities*, 20(3), 94–101.
- Lin, Z., Yang, L. & Zhang, Z. (2018). To include, or not to include, that is the question: Disability digital inclusion and exclusion in China. *New Media & Society*, 20(12), 4436–4452. <https://doi.org/10.1177/1461444818774866>
- Loja, E., Costa, M. E., Hughes, B. & Menezes, I. (2013). Disability, embodiment and ableism: Stories of resistance. *Disability & Society*, 28(2), 190–203. <https://doi.org/10.1080/09687599.2012.705057>
- Marshall, B. (2012). *Notes for Class: Disability in Literature Spring 2012*. <https://faculty.uml.edu/bmarshall/DisLitSpring2012NOTES.html> (2020-06-04)
- Millett, A. (2004). "Other" Fish in the Sea: "Finding Nemo" as an Epic Representation of Disability. *Disability Studies Quarterly*, 24(1). <https://doi.org/10.18061/dsq.v24i1.861>
- Nagy, Z. G. & Kármán, B. (2021). Fogyatékos személyek médiareprezentációja a reklámokban – Egy célzott, rövid kutatás bemutatása. *Gyógypedagógiai Szemle*, 49(2–3), 143–155. <https://doi.org/10.52092/gyosze.2021.2-3.4>
- Nixon, S., Hall, S. & Evans, J. (2013). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. SAGE Publishing Ltd.
- Pap, K. (2021). A nyelvi agresszió kutatásának aktualitása és társadalmi jelentősége. *Anyanyelvi Kultúrákövetítés | Mediation of Hungarian Language Culture*, 4(1), 3–19. <https://doi.org/10.33569/akk.2504>
- Priyanti, N. (2018). Representations of People with Disabilities in an Indonesian Newspaper: A Critical Discourse Analysis. *Disability Studies Quarterly*, 38(4). <https://doi.org/10.18061/dsq.v38i4.5818>
- Rice, C., Chandler, E., Harrison, E., Liddiard, K. & Ferrari, M. (2015). Project Re-Vision: Disability at the edges of representation. *Disability & Society*, 30(4), 513–527. <https://doi.org/10.1080/09687599.2015.1037950>
- Richardson, L., Beadle-Brown, J., Bradshaw, J., Guest, C., Malovic, A. & Himmerich, J. (2016). "I felt that I deserved it" – experiences and implications of disability hate crime. *Tizard Learning Disability Review*, 21(2), 80–88. <https://doi.org/10.1108/TLDR-03-2015-0010>
- Rubin, E. & Watson, E. S. (1987). Disability Bias in Children's Literature. *The Lion and the Unicorn*, 11(1), 60–67. <https://doi.org/10.1353/uni.0.0024>
- Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford University Press.
- Shakespeare, T. (1994). Cultural Representation of Disabled People: Dustbins for Disavowal? *Disability & Society*, 9(3), 283–299. <https://doi.org/10.1080/09687599466780341>
- Sherry, M. (2004). Exploring Disability Hate Crimes. *Review of Disability Studies: An International Journal*, 1(1).

- Trevisan, F. (2016). *Disability rights advocacy online: Voice, empowerment and global connectivity*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315726489>
- Vertoont, S., Goethals, T., Dhaenens, F., Schelfhout, P., Van Deynse, T., Vermeir, G. & Ysebaert, M. (2022). Un/recognisable and dis/empowering images of disability: A collective textual analysis of media representations of intellectual disabilities. *Critical Studies in Media Communication*, 39(1), 1–14. <https://doi.org/10.1080/15295036.2021.1979239>
- Worrell, T. R. (2018). *Disability in the Media: Examining Stigma and Identity*. Lexington Books.

